

Стојан Л. Продановић
ОБНОВА ПАМЋЕЊА

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти

Генерал-потпуковник Миле Новаковић
професионални официр у пензији

Јовица Продановић, каријерни дипломата у пензији
активни публициста и сликар

На корици

Грб пуковника Михајла Продановића
који је добио, са привилегијом племства,
од Марије Терезије 10. марта 1759. године

Штампање ове књиге помогла
породица ПОРТНЕР из Берна, Швајцарска

Стојан Л. Продановић

ОБНОВА ПАМЋЕЊА

ИЗ ЦИКЛУСА
„КРАЈИШКИ ОФИЦИРСКИ КРУГ”

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*Посвећено оцу,
Лазару Продановићу – борцу Народноослободилачкој райи и
кћерки, Милицы Продановић¹*

---

¹ Дјевојчици, којој идеологија против које је ратовао њен дјед, Лазар Продановић и њен отац, није допустила да порасте.

ПОВОДОМ КЊИГЕ СТОЈАНА ПРОДАНОВИЋА ОБНОВА ПАМЋЕЊА ИЗ ЦИКЛУСА „КРАЈИШКИ ОФИЦИРСКИ КРУГ”

„Свједочење о свједоцима”, како аутор види овај свој запис, настало је на идеји аутора да хуманизам мора да се супротстави злочину, да у пролазности људског живота увијек бивају и тренуци који имају непролазну и драгоцјену вриједност, зато што могу да, у тешко прозирном мраку будућности и збуњујућем хаосу садашњости, свијетле као свјетло у даљини које збуњеном уму и узбурканим емоцијама, могу бити оријентир и трачак наде. Такви тренуци, нада се аутор, можда могу отопили лед бездушности, апатије, егоизма и обезљужене баналне свакодневнице. Ако се не запишу и некако не сачувају, такви догађаји и њихове вредности могу да се погубе, као драгуљи који су испали из продртог џепа. Читалац ће сазнати да је овај запис вишеслојан и знаковит на више начина. У почетку изгледа да је ријеч о хроници неколико породица и скицама животописа неколико личности, наставља се као сиже античке или хамлетовске трагедије у којој актери не приповједају, него живе свој морални кредо без обзира на жртве и дилеме од којих нико не побјеже.

Театар апсурда је, када врхунски обавјештајац², који не зазирући од опасности избјегава усташке замке и све опасности, а онда на сигурном, на слободној територији бива умлаћен од некаквог пилићара, згажен у блато као црв и остављен без гроба, а да му ни памет, ни врхунски морални принципи ни недостижна супериорност над тим људским јадом, убицом, ништа не помажу.

Хтио–не хтио, причајући о дјечацима „и понекој дјевојчици”, побијеним багремовим коцем, аутор отвара питање о

---

² Јован Савић, Сименунов из Голеша, Славонија

људској врсти као пројекту еволуције или остварењу божјег наума, како се коме свиди. Могу ли људи бити такви према дједи, ако су људи? Или злочинци нису људи, или дјеца нису дјеца, него дјеца Срби? Ако злочинци можда мисле да злочин могу сакрити од других, како да га сакрију пред собом, чиме да га затрпају? А можда не морају да га крију ни од себе ни од других?

У Јасеновцу и Градишци нису крили, остављали су дјецу да умиру данима, да им, како прича једна од тадашњих дјевојчица, данима живе само очи. „Очи задње умиру”. У даљем читању, трагедија појединаца се преплиће са трагедијом народа, једна прелази у другу, а повезане у временски оквир дају историју страдања српског народа, вертикалу злочина до затирања и искорјењивања Срба до 1995. године. Хоризонтала злочина је у простору: Кузмин и Сремски манастири, Шеовица и Голеша, Вељун и Пркос, Јадовно, Мотике, бездане личке јаме, Пребиловци... То је опомена онима који данас у Србији виде Србе само у границама Србије, а не на цијелом српском етничком простору, док се нове бискупије оних који су „покрштавали” и давали индулгенцију, оснивају на својој некадашњој периферији, у Сиску и Сремској Митровици. Овдје се намеће питање да ли је нас Срба мање само зато што је више умрлих него рођених, или и зато што незнамо ко смо, шта смо, откуд и куда идемо, зато што смо све мање Срби у осећању идентитета какав имају други европски народи. Неки кажу да је то зато што смо сиромашни. Аутор ове књиге томе не вјерује, јер иначе књигу не би ни писао. Сиромаш је само онај ко је сиромаш „у главу”, а најпоборљенији роб је онај који не зна да је роб, у чему аутор види смисао да се уопште лати писања, а кад је већ почео, видио је себе као обичног хроничара, писаљку колективног и личног памћења. Ипак, када читате опис налажења мртве дјеце у шуми, изгледаће вам да то свједочи аутор лично, и не само то, изгледаће читаоцу да се он сам налази на тој сцени, да види боје, чује звукове, види

мале мртве птичице, које је оборио ледени мраз, студен која није од овог свијета. Она је од нечастивог, ругање свакој идеји добра, људскости... Изгледа, то јесте непорецив умјетнички домет, сигурно је доказ сензибилитета стеченог у ратном искуству, а Стојан Продановић је био у рату, свашта видио и свашта доживио.

Клишеи, архетипови и митологија мало се мијењају, јер се и људска природа мало мијења, као што се види у античким, или Шекспировим драмама и описима Достојевског. Имагинација у њима је вјечна зато што је понекад стварна колико и стварност, о чему свједочи и овај запис.

Срем, о Теодоровој суботи 2012. год.

Генерал-потпуковник *Миле Новаковић*³,
професионални официр у пензији

---

³ Генерал-потпуковник Миле Новаковић – први командант Српске Војске Крајине, бивше Републике Српске Крајине.

ПОВОДОМ КЊИГЕ СТОЈАНА ПРОДАНОВИЋА
ОБНОВА ПАМЋЕЊА
ИЗ ЦИКЛУСА „КРАИШКИ ОФИЦИРСКИ КРУГ”

Аутор књиге „Обнова памћења” из његовог циклуса „Крајишки официрски круг” свјестан је размјера и посљедица страдања српског народа током Другог свјетскога рата и поновљеног геноцида у обрамбеном рату у периоду 1991–1995. године, званичног грађанског рата. Догађаји и околности у њима највише су се свалили на обичног човјека коме је учињена несагледива неправда која води према његовом коначном истребељењу са историјских етничких простора у Хрватској. Етничко чишћење Срба у Хрватској остало је „незапажено”, прећутано од међународне заједнице да би се на тај начин *ipso facto* легализирало и његово „правно стање”. Кроз истинско казивање ауторових аутентичних свједока он на тај начин категорички оспорава право на заборав почевши од његових сународњака па до међународних фактора. Он императивно пориче право заборављања оних којих више нема међу нама, као и онима који су још на животу да га забораве. То је *sine qua non* нашег опстанка у садашњости и у будућности; његови свједоци су аутентични, истинољубиви који слободно анализирају садашње и будуће догађаје, њихове узроке и посљедице. Истину коју износе предали су у аманет садашњим и будућим генерацијама.

Чињенице и податке које износе су шокантне, драматичне и болне. Увјерени смо да ће читаоци са пуном пажњом прочитати интегрални текст ове књиге којој није потребна посредна интерпретација. Једноставно, истина је прећутана у бројним случајевима страдања српског народа. Посебно су тешки, мучни и недопустиви случајеви са убијеном дјецом из сремских села у шуми на обали Саве. Био је то крајње бести-

јалан усташки злочин. Посебно издвајамо и истичемо као тежак случај акцију спасавања 12.000 дјете из усташких логора којима је руководила Дијана Будисављевић (дјевојачко презиме Обексер) рођена у Инсбруку 1891, Њемица аустријског поријекла, предводила је групу сарадника. Она је била супруга познатог хирурга у Загребу проф. др Јулија Будисављевића. Преминула је у Инсбруку 1978. године, потпуно заборављена од свих. Водила је свој дневник од 23. октобра 1941. године до 13. аугуста 1945. године. То је била једна од највећих, по броју спасених, и уједно најбројнија хуманитарна акција везана за концентрационе логоре у Другом свјетском рату.

Стојан Продановић је, као аутор књиге, успјешно водио разговоре са поменутиим свједоцима, при чему је подједнако показао да је извршни познавалац средина у којима се кретао као официр Југославенске Народне Армије и Српске Војске Крајине, бивше Републике Српске Крајине.

Показао је истанчан осјећај за патње и проблеме кроз које су прошли његови свједоци. На тај начин, он је обавио један изузетно хумани, морални и патриотски задатак. Увјерени смо да ће читаоци у тексту ове књиге наћи бројне податке које до сада нису срели. Искрено је препоручујемо свим Србима из Хрватске да је прочитају. И не само њима.

Јерусалим, 28. фебруара 2012.

Јовица Продановић, каријерни дипломата у пензији
Активни публициста и сликар

ПОВОДОМ КЊИГЕ
ОБНОВА ПАМЋЕЊА
ИЗ ЦИКЛУСА „КРАЈИШКИ ОФИЦИРСКИ КРУГ”

Када сам као аутор књиге *Обнова памћења* из циклуса „Крајишки официрски круг”, дана 29. фебруара 2012. године, у издавачкој кући *Прометееј* у Новом Саду, позавршавао разговоре око књиге, на питање, рекао сам:

„Драго ми је да је све договорено и уговорено око издања књиге. Али, примјетио сам, да се негдје загубило оно озарење и људска срећа која зна да приспије, по обављеном послу. Загубила се она врста осјећања које освоји човјека, рецимо тежака, када с јесени, на шкртој њиви, приведе орање крају, иако не зна да ли ће рода, наредне године, на њој, уопште бити или неће. Он тада, једноставно је сретан. Сретан због завршеног посла, тога дана.”

А онда, појаснио сам:

„Ово што сам урадио, урадио сам.

Тражио сам и нашао одговор, шта се то са мном зби и зашто је изостало очекивано одушевљење? Зашто је то тако?

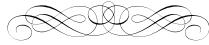
Видите, доживио сам завршетак књиге никако другачије, него као одсјај тананог снопа свјетлости што се, уз напор, пробија кроз тешку и трулу мрклину која се, предуго трајући, одржава над народом коме припадам. Због тога је, у мени, остао невелики простор који онемогућава да се, у овом поводу, разиграју оне пријатне и невине радости којима човјек, по природи, вјечито тежи.

То је зато, мишљења сам, што је драматика трагедије и апсурда, ослоњена на пуну истину.

Људи које поменух, живјели су, или и данас живе међу нама. То су истински људи, постојеће личности. Измишљених имена нема. Нити догађаја. Ни једног, јединог.”

Аутор

Тек када неко оде из наших живота, када нестане – умре, неко ко нам је драг или ко значи у општој ствари, временом се обнављају разговори како о њему самом, тако и о важним чињеницама из његовог живота. Обнављањем таквих разговора, у важним сегментима, обнавља се памћење, па и историјско. Како вријеме одмиче, тако и онај на кога се разговор односи, као и чињенице које су везане за њега, постају све веће и значајније. Са временом, догађа се да се такви разговори почињу записивати и тек онда крене јурњава за документима и свједоцима који потврђују такве важне разговоре, и потврђују важност онога о коме је разговор вођен. Сваки појединац који се нађе у свему томе, и сам се препознаје и дефинише у контексту времена о коме је ријеч. Све то доводи дотле, да се стиче утисак или да је тако, да човјек може да се одвоји од свега, али од своје прошлости и прошлости свога народа не може.

У сваком времену живе људи са разним искуствима, доживљајима и догађајима, чији су они непосредни судионици или свједоци. То су свједоци из прве руке. Они своја свједочанства остављају онима који их слиједе, дакле слиједбеницима. Када свједоци из прве руке, оду са овог свијета, о догађајима из њиховог времена свједоче људи, свједочећи о тим свједоцима.

Тако настаје свједочење о свједоцима.

Постојало је једно вријеме, опасно и убилачко, када су неки људи чинили ону врсту херојства, за која се не траже објашњења, пошто се и не могу објаснити. Херојства не траже и не очекају признања, пошто произлазе из самог смисла настанка и постојања људских живота. Кроз свијет таквог хе-

ројства, прошли су многи људи, потиснути и заборављени. Са њима, свакако су и Диана Будисављевић и Јован Савић.

Свједочења, она званична, пред судовима или неким другим државним или другим органима, памте се и не памте, али свједочења која се догађају међу људима, спонтано, изговорена уз разна нарастања узбуђења око тога свједочења, обавезно се памте, и то дуго. Најдуже се памте она свједочења која се тичу крви, дуга у крви и њеног поравнавања. У посљедњим немирним догађајима, често се заметала прича како је неко коначно вратио некакав далеки дуг и како је при томе, крв поравната.

Такво стање духа је међу људима, али тако стоји и са ширим друштвеним групама. У српском народу, често се чује, уз причу о великим страдањима Срба, како крв није поравната.

Неки људи који ће бити помињани у књизи, дакле свједоци неких догађаја, јесу, а неки нису више међу живима. Добро је чути свједочанства и једних и других. Првих у непосредном свједочењу, а других преко свједочења о свједоцима.

Сам појам, свједок или свједочење, претпоставља истинитост. Од ње се полази и с њом се завршава. Начин казивања и избор говора српског језика, ствар је избора казивања. У сваком случају, људи који свједоче или свједоче о свједоцима, у овим записима, стварни су, историјски.

Свједочења и свједочења о свједоцима, све мање је ствар која је искључиво њихова, а све више тиче се оних који долазе. Према одлазећима, сваки запис само је дуг савременика. Драматика њиховог времена и њихова лична драматика, у контексту је времена које се обрушило на народ коме припадају и на њих саме.

Због трагике тога времена, новим генерацијама, па и појединцу, крвно везаном за своју земљу, коју воли пуним срцем, одузето је право заборављања, како људи тога времена, тако

и самих дешавања. Остаје обавеза да се запишу свједочанства, макар и кроз свједочење о свједоцима.

О важним људима једног времена, зна се много, чак понекад и превише. О херојима никад довољно, мада се и о њима писало и пише, додуше, сада све мање. Али, написати понешто о обичним људима, из другог реда људи наше историје, потребно је из многих разлога. И више него потребно. Преко њих, по судбинској дубини народа, преламају се времена. Оно најтеже из тих времена, ваљало се преко њихових плећа. Разумјети једно вријеме, могуће је, ако се разумију судионици тог времена.

Зато је хумано писати о овим људима, а добро је због оних који долазе. Они што долазе нису оно што мисле да јесу, већ су они последица онога што је било, и узрок ономе што ће бити. Због тога, добро је ако се послушкују ријечи свједока једног времена, али и свједочења о свједоцима, ако свједока нема.

Једног од најоригиналнијих свједока, у центру овог казивања, више нема. Његове ријечи, задржане су у сјећањима колико-толико, а његова чињења, дотакла су се многих људи, усмјерила токове њихових живота и неки од њих могли су и још увијек могу, то и посвједочити.

А он сам, у Западној Славонији, у Крајини, у којој се родио и у којој је, све до у рат живио животом честита човјека до погибије у Шашинцима, остаће, међу ближњима и даљњима који су га знали, као тешко разумљив и загонетан изузетак. Међу Србима у Славонији, није запамћено а нити забиљежено, а нити ће икада бити до краја објашњено, како то да се баш у тим славонским брдима, родио и стасао тако чист, честит и узвишен човјек, као што је он. Разумијевање његовог живота, биће могуће тек много година послје његове погибије: са затварањем једног официрског круга.

Ријеч је о Јовану Савићу из Голеша.

У сјећању његовог потомства, али и савременика, покатак, он је имао одсјај иреалног лика који се, као код његове ћерке Савете, појављује као плава измаглица која се, са њеним буђењем из сна, нечујно повлачила дубоко у космос.

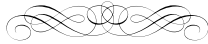
Постоје времена када све заталаса или ускомеша се у великом нереду и метежу. То таласање или метеж, свеједно, понесе људе као безличне отиске у времену и они се тешко разазнају. Тада је тешко издвојити малог, обичног човјека и пратити његов живот. Јер се он, у маси, понаша по законима кретања масе, безличан и непрепознатљив, негдје у сумарном изразу непоуздане статистике. То је као флуид који се тешко контролише у слободном простору.

Међутим, свака појединачна судбина човјека у маси, има своје законе кретања, своје законе успона, падова и, у трагичним временима, своје законе по којима страдавају и одлазе. Често, трагови њихових живота, назире се и препознају тек са њиховим одласком. Тако је, изгледа, било и са Јованом Савићем из Голеша, загонетном личности из свијета ратних, тајних служби.

Када велики народи крену у дефинитивно разбијање идентитета, части и славе малих народа, као што је то случај посљедњих стотину година са српским народом, чија је завршница пројектована и учињена (1991–1995), онда памћење у народу има посебан и нарочит значај.

У условима када је прогоном Срба Крајишника из бивше Републике Српске Крајине, Срба из Хрватске, Босне и Херцеговине и Косова и Метохије српски народ распршен широм свијета, у процесу реализације ратних циљева Хрватске, Ватикана и Њемачке из Другог свијетског рата, записе о свједоцима и записе свједочења живих свједока ваља узимати веома озбиљно, насушно, али и уз обзир.

Постоје ствари о којима се мало зна, а још мање говори, али наша припадност српском народу одузима нам право да их држимо по страни и брани нам да их заборавимо.

Писати о обичним људима није, нити једноставно, нити лако. Увијек је лакше писати о некоме чији је живот протекао у необичним, несвакидашњим околностима. Међутим сваки човјек, на свом животном путу, прође бар дио пута који памти и који, на неки начин обиљежи тог човјека. По некога јаки догађаји, за само неколико сати измјене га, не само психички већ и физички. Дубоку старост сачекала је једна жена, Саја Ковачевић, Станкова⁴ (1919) из Шеовице (Пакрац), из Западне Славоније, која је била на саслушању у једној јеврејској вили (1941), у којој је био смјештен управник усташког логора у Липику, и логорник Љеваковић. Шеовачки Ковачевићи издвајали су се по стасу и љепоти. Саја је посједовала управо ту вансеријску женску љепоту, коју је црна и благо таласаста коса издизала на још виши ниво. Таква појава, приведена је у усташки стан. Саслушавана је и батинана. Већ сутрадан, када је пуштена кући на глави јој је остао само један, једини прамен косе који није осједио. 1972. године у Београду, причала је о том дану. У њеној коси, и даље је постојао тај црни прамен који се никада није мјењао, а у њеном памћењу, догађај који никада није заборављала. Како је састаријавала, о том дану причала је све чешће и чешће. О том дану, том дијелићу могло се написати више текста, него о остатку њеног живота.

Исто тако, не би било једноставно да се напише по нешто о сасвим свакодневним и обичним људима као што су били Јован Савић из Голеша, или о његовој ћерки и зету, Савети и Радовану Цукићу (капетану Цукићу), да се у њиховим животима нису догађале необичности које се, ни у једном мо-

---

⁴ Пуковник Станко Продановић „Козак”, Шеовица у рату и револуцији, 1978.

менту, нису губиле из њиховог памћења. Догађаји који вјечно остају у памћењу, по својој природи, углавном су и тешки и трагични.

Суштинска трагедија настаје тек тада када започне потрага трагова таквих људи и успомена на њих. Тако је то и са Јованом Савићем, Симеуновим из Голеша, у српском народу Славоније упамћеном по надимку Добри Јово.

То је Саветин отац.

Његове одлуке и његова драматика, уистну, биле су необичне, а самим тим и његови поступци.

Јован Савић, свјесно, стварао је простор и услове за своје дијеловање, унутар опасних и погибелних околности, како би чинио нешто, за што други људи нису имали нити храбрости, нити способности. Учинио је многе ставри, а послужио се и нарочитом мимикријом, како би остао у идеји.

Када је Јован Савић, условно, прешао у Нову вјеру, другог избора, он није имао. Примити католичку вјеру, за њега значило је, постати исто што и Павелић, Артуковић или Шакић, свеједно, чији су преци или они сами, свеједно, напустили свој идентитет и под учинком ватиканске пропаганде, постали оно што нису били, а постали су – хрватски злочинци.

Тада, почетком Другог свијетског рата, широм Славоније, све у круг око Пакрачке епархије, по Пакрацу, Липику и по свим селима њиховим – српским, по њиховим њивама и пашњацима, по кућама и воћњацима са јаком хладовином, гдје су се људи у чуду окупљали, па све до мора, послушкивала се пријетећа прича која је 06. јуна 1941. године пуштена, злокобно и злурадо, из Крижеваца, са Велике усташке скупштине која је у тек створеној (10. априла) Независној Држави Хрватској бахато пријетила и утврђивала судбине православних, и српског народа посебно.

Са ауторитетом дефинитивног и неприкосновеног идеолога усташког покрета, човјека чија је ријеч на тој злокобној и пријетећој Скупштини била јасна, прва и посљедња, беспого-